

ÚVODNÍ

PŘÍBĚHY LÁSKY V DĚJINÁCH

PAVEL PAY

PETRKLÍČ
1996

Zákony erotiky jsou značně složitější než zákony mechaniky. K tomuto poznatku dospělo během trvání lidského rodu nezávisle na sobě mnoho jedinců, učenců i zcela prostých lidí. Naše knížka formou krátkých příběhů ukazuje na proměnlivost lásky muže a ženy, na pestrost a krásu vzájemných vztahů. Na příbězích vymyšlených i skutečných, bájných i opravdových, panovníků i nevolníků, vytváří vlastně malé dějiny lásky ženy a muže.

Neviditelným poutem jsme spojeni s činy našich předků, ať již žili před staletími nebo jen před pár desítkami let, ať žili a milovali se v Evropě nebo Asii či Americe. To pouto je u někoho velmi jemné, takřka neznatelné, u jiného je železným řetězem, jehož se nemůže zbavit. Je to pouto minulosti a tradice, skutků dobrých i zlých. Je to suma znalostí, které máme o minulých staletích.

Mnohé toto břemeno povznáší. Říká se tomu kulturní a historická tradice.

Zvláštní místo v dějinách mají osudy dvojic. Dvojic manželských i mileneckých, dvojic, které žily a vzkvétaly jen díky vzájemné blízkosti i dvojic, jež se ničily navzájem.

Vztahu vzájemné náklonnosti mezi dvěma lidmi si lidstvo navyklo říkat láska. To slovo je ve všech jazycích, i když s různým významem a odstínem, ale vždy je v řeči přítomno. Jako ANO a NE a Muž a Žena. Láska jednoho člověka k druhému má mnoho druhů a odstínů a ne vždy je spojena s erotikou.

Nekonečně podob lásky prochází lidstvem.

Vybrali jsme několik desítek příběhů různých dvojic v časovém rozmezí několika tisíciletí. Dvojic, které vskutku obývaly tuto planetu i dvojic, jejichž osudy se zrodily jen v hlavách básníků, spisovatelů a dramatiků. Nepochybně i příběhy „vymyšlené“ byly však předobrazem skutečných vztahů, než byly umělecky přetvořeny. Mnohé z dvojic patří k těm, které můžeme nazvat „věčné“.

V našich příbězích někdy možná bylo „všechno jinak“ a někdy možná chybí i činy těch, které již neznáme jménem. Žen obyčejných, které básníkům praly prádlo a vladařům našeptávaly myšlenky nebo jen hřály nohy a filozofům dodávaly naději a vařily jídlo. Ale i o těchto ženách bude v některých příbězích řeč. Seznáme možná, že ženy měly někdy ve skutcích vládců i umělců větší váhu, než se dočteme v učebnicích dějepisu. Byly nejen múzou, ale i mízou.

Začtème se do Nekonečného příběhu, příběhu, který nikdy neskončí, co planeta Země bude naší Zemí, příběhu, jehož součástí jsme my všichni.

ADAM A EVA

Pro náš první obraz sáhne do knihy knih – bible. Podle bible začínají Adamem dějiny lidstva, Eva byla první žena. Adama a Evu tak můžeme chápat jako jakýsi pravzor všech partnerských dvojic. Jejich příběh se stal základní součástí křesťanské nauky a jejího učení o prvotním hříchu. Evu, vytvořenou jako partner osamělému Adamovi z jeho žebra, přemluvil ďábel v podobě hada, aby okusila ovoce ze zakázaného stromu. Tím jedním jediným stromem v celém ráji, z něhož se jíst nesmělo, byl strom Poznání dobrého a zlého. Eva ovoce utrhla a podala je též Adamovi. Snědli je a poznali, že jsou nazí. A poznali tím pádem také, co je to hřích a stali se tudíž praprarodiči celého lidstva... Z ráje byli vyhoštěni a Boží hněv nad porušeným zákazem měl charakter poselství: „...budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout, syny budeš rodit v utrpení“, uslyšela Eva. Adamovi vytkl, že uposlechl hlasu své ženy a pravil mu ono známé „v potu své tváře budeš jíst chléb...“.

Můžeme meditovat o kořenech té zvláštní zkušenosti, která právě ženě určila být Strůjkyní proměny; byla to přece Eva, která utrhla zakázané ovoce, údajně jablko. A díky Ženě musel opustit také Adam rajské bezstarostné končiny a musel se začít věnovat shánění obživy, musel pracovat... Ale Žena také probudila Adamovu aktivitu, vyburcovala ho z jeho bezstarostné letargie a bloumání a dala mu životní náplň. Sice vlastně z donucení, ale co by muž pro Ženu neudělal? A co mu taky zbývalo? Široko daleko byla Eva jediná, když ho vyhnali z bran ráje... I v mnoha dalších příbězích dvojic žena inspirovala muže k činům, teprve díky ní, skrze ni, je muž silný. Pradávný příběh o Evě – „paní, která dává život“, neboli „matce všech živých“ – „Živě“ skrývá mnoho životních moudrostí. A s rozšířením křesťanství také inspiroval k vrcholným uměleckým obrazům, jako jsou třeba Michelangelovy fresky v Sixtinské kapli, na nichž Bůh dotykem ruky probouzí život v Adamovi. Michelangelův Adam je ještě čistý a krásný, vpravdě božský. A možná, že znáte novodobé umělecké parafráze, jako třeba filmy Věry Chytilové Hra o jablko nebo Ovoce stromů rajských jíme. Děti možná uslyší hlas Jana Wericha, který provázel animovaný film Jeana Effela Stvoření světa. Látka o prvních dnech lidstva je neobyčejně přitažlivá, se symbolikou jablka utrženého ze stromu Poznání se vlastně střetáváme na každém kroku. Příběh o Adamovi a Evě, jako mnoho dalších v našem vyprávění, je vlastně věčně živý.

JOSEF A PUTIFARKA

Příběh o Josefu Egyptském se téměř podobá románovému vyprávění s množstvím nečekaných zvrátů. (Však také Thomas Mann napsal románový cyklus Josef a bratři jeho). Pro základní fakta příběhu musíme opět zalistovat v bibli. Příběh je to vlastně velmi drsný, ale jeho hrdinové jsou svým způsobem reální i v dnešním světě. Josef, syn Jákoba, nebyl nejstarší ani nejmladší z tuctu Jákobových synů. Pro svou chytrost a přirozenou obratnost byl však otcovým miláčkem. Bratři na něho žárlili a chtěli ho dostat z domu. Nejvíce je popuzovalo, když jim líčil své noční sny, v nichž vystupoval jako pán a oni se mu klaněli. Pohár jejich trpělivost tak překypěl! Jednoho dne narafičili situaci tak, že Josefa prodali kupcům a ti ho zase prodali do Egypta faraonovu veliteli strážce Putifarovi. A v Putifarově domě začíná náš příběh: mladý Josef se pro svou šikovnost stal během doby správcem Putifarova majetku a tím vlastně i první osobou v domě. A protože byl nejen šikovný, ale i krásný, zalíbil se Putifarově manželce. Ta jej začala svádět, zprvu zcela nenápadně, ale jak byl Josef vůči ní chladný, počínala si stále troufaleji. Zamilovaná panička se nedala přesvědčit ani Josefovými morálními a rozumovými vývody, chtěla tvrdě své. Shodou náhod jednou zůstali v domě sami. Paní Putifarová se už neovládla a táhla násilím Josefa do postele. V nastalém zápase se jí Josef vytrhl, ale strhl z ní šaty. Zhrzená dáma spustila povyk, přišli sluhové a ona líčila skutečnost tak, jak si ji po nocích představovala: že se k ní Josef vloudil a chtěl ji znásilnit. Cudného a zásadového Josefa uvěznila a Putifarová vstoupila do dějin jako prapříklad zhrzených vdaných paniček toužících po mladých chlapcích. Že vám to někoho připomíná? Zdá se, že ve vztazích muže a ženy už tu všechno jednou bylo...

I Řekové měli podobný příběh – o Faidře, která sváděla nevlastního syna Hippolyta. Také on ji odmítal a ona ho křivě obvinila, že ji chtěl svést. Byl potrestán tak, že ho usmýkali vlastní koně. Právo se neptalo po pravdě ani v mytologii... A jak to bylo s Josefem dál, si můžete přečíst v bibli.

AFRODITA A ADONIS

Ve starém Řecku měl každý z bohů určitou úlohu. Bohyně lásky a krásy byla Afrodita, která sama byla neobyčejně sličná. Všechny soutěže krásy vyhrávala a byla obdařena těmi nejlichotivějšími přívlastky. Zrodila se prý z jemné mořské pěny (afros = pěna). Jako bohyně půvabu pečovala i o krasavce a krasavice pozemského světa. Svého času se její zvláštní přízni těšil devatenáctiletý jinoch Adonis, který byl ztělesněním ideálů mužské krásy. Afrodita ho natolik milovala, že ho nechala střežit a to samotnou bohyní podsvětí Persefonou. Ta se ovšem také do Adonise zamilovala a nechtěla ho Afroditě vrátit. Spor obou božských dam musel rozhodnout sám Zeus a Adonis mohl přijít z království mrtvých, kde byl žárlivě ukrýván, znovu na svět. O konci lásky božské Afrodity a Adonise však rozhodl neúprosný osud: při honu na kance Adonis přišel o život a znovu tudíž, tentokrát na věky, musel odejít do říše stínů. Podle jiné verze příběhu se do Adonise zamiloval zase Dionýsos a zabití Adonise způsobil Ares. Persefona ze soucitu s truchlící Afroditou dovolila Adonisovi každoročně odcházet na půl roku z podsvětí. Zřejmě i ve starověku byl problém, když se stárnoucí žena bezhlavě zamilovala do mladého muže.

Příběh této lásky zvětčilo mnoho umělců ve starověku i později. Známe dokonce nástěnnou malbu z Pompejí s tímto námětem. Také Shakespeara námět zaujal natolik, že vytvořil epos Venuše a Adonis. Pro sochaře byl Adonis vzorem mužské krásy, pro básníky symbolem každoroční obnovy přírody po podzimním odumření a zimním spánku. Celý příběh tak v sobě skrývá hlubokou moudrost o koloběhu života, krásy a lásky. I když odumře, znovu se vrátí. Na Adonisovu památku vznikly také slavnosti, které se každoročně opakovaly a kterých se účastnily hlavně ženy. Nesly na znamení věčně obnovované lásky obrazy s Adonisovou podobou a koše s vadnoucími květy a rychle klíčovými a brzy vadnoucími rostlinami, jako je oves. Říkalo se jim Adonisovy zahrádky. Slavnosti byly dvoudenní, ten první se oplakávala Adonisova smrt a druhý den se jásavě slavilo jeho vzkříšení. Ale nad vši nádherou a okázalostí se vznášel Adonisův stín, podtón nevyhnutelnosti konce krásy a lásky. A proto bylo vše třeba vychutnávat, nyní a právě teď! Bylo to vlastně velmi moudré a krásné. Nešťastná Afrodita Adonisovu krev proměnila v kytičku, kterou známe pod jménem anemónka. Podle

básníka Biáse z Afroditinych slz vyrostly sasanky. Pro obyčejného smrtelníka naslouchajícimu bájím mohlo být v jeho údělu útěchou, že také bohové z lásky trpěli.

EROS A PSYCHE

Jako syn boha války Area a bohyně krásy Afrodity byl Eros předurčen ovládat ty, které posedla láska. Zlatými šípy ze svého luku zasahoval srdce pozemšťanů i bohů, před jeho střelami nebyl ušetřen ani nejmocnější z bohů Zeus. Před Erotovými šípy si byli vlastně všichni rovni, smrtelníci i bohové. Zranění jeho šípem mohlo být stejně sladké jako kruté. Občas si v tomto směru počínal milý Eros poněkud rozmarně a se svými oběťmi si přímo pohrával. Ale jednou propadl své vlastní zbrani – lásce i on sám. Unesl krásnou Psyche a miloval se s ní, ale ona nikdy nesměla spatřit jeho podobu. Spokojenost Psyche vzbudila závist jejích sester, a ty ji přemluvily, aby si svého muže prohlédla. Jak můžeš být zamilovaná do někoho, koho neznáš, o kom ani nevíš jak vypadá, nahlodávaly Psyche závistivé sestry a ona jejich řečem podlehla. Jednou v noci se na svého spícího milence podívala. V manželském loži spatřila krásného jinocha – samotného boha Lásky. Dojatá Psyche se nad ním sklonila a přitom horký olej ukápl z lampičky na mužovo rameno. Ten se probudil a Psyche navždycky opustil. Příběh o Amorovi-Erotovi a Psyche inspiroval mnoho umělců. Jejich spojení bylo obrazem ideálu – fyzické se snoubilo s duševním. A zároveň naznačovalo, že ve svazku dvou bytostí, aby zůstal šťastným, musí zůstat cosi tajemného a nepoznaného. I dnes nás starodávný příběh může inspirovat k různým úvahám, například že totální poznání druhého partnera může vést k nezájmu o něho, k naprostému odcizení od jeho duše a posléze i těla. Filozof Platón se domníval, že Eros vede lidskou duši od touhy po krásných tělech k touze po krásnu duševnímu, duši povznáší až k poznání samotné ideje krásy. Psyche totiž znamená řecky duše. Podle nejstarší mytologie se Eros zrodil současně se Zemí neboli Gáiou a podstatně přispěl k uspořádání prvopočátečního Chaosu. Jistě, bez lásky se přece nemohly vytvořit ani první božské dvojice... Ve vyšší rovině byl Eros představován jako síla, která působí bludodárné spojení mezi protikladnými složkami kosmu. Od jména Erotova jsou

různé odvozeniny typu erotika, erotický, erotogenní... Okřídlený jinoch s lukem a šípy, latinsky Amor nebo Cupido, tak dodnes denně poletuje mezi námi alespoň ve slovech a v této knize je vlastně přítomen na každé stránce.

PAN A SÝRINX

Pan byl bohem řeckých stád a lesů, uctíváný zvláště mezi pastýři a lovci. Rád prý se toulal za noci po pastvinách v doprovodu nymf a nikdo ho nesměl spatřit. (Povšimněte si, jak často ve starověkých bájích někdo něčí fyzickou podobu neměl poznat). I když jeho otec byl bůh Hermes (podle jiných samotný Zeus), byl Pan neuvěřitelně ošklivý. Byl porostlý hustou srstí, měl kozlí kopyta, rohy, bradu a ocas. S takovým vzezřením ho do vznešené společnosti na Olymp odmítali vpustit a proto se toulal v lesích a skalách a lidé ho začali uctívat jako zosobnění tajemné přírody. Na svých osamělých toulkách se nešťastně zamiloval do krásné nymfy Sýrinx. Vyznával se jí ze svého citu, ale nebyl vyslyšen. Zoufale ji pronásledoval, ale nymfa mu stále unikala. Dostali se až k řece a tam se Pan domníval, že ji chytí, že mu už nemůže uniknout. Už po ní natahoval ruce, ale v posledním okamžiku mu vyklouzla a zmizela. Změnila se v rákosí. Zklamáný bůh držel v ruce pouze několik stébel. V slzách vzal rákosy, přičizl je a vytvořil šalmaj (řecky syrinx). Při hře si mohl neustále vybavovat podobu milované bytosti.

Pan patřil k oblíbeným bohům a byl často vyobrazován na anticových reliéfech a vázách, zejména ve společnosti nymf. Jako všechna božstva přírody měl také schopnost věštít a do tajů umění věštby uvedl prý i samotného Apollona. Později byl zařazován do Dionýsovy družiny, v níž měl i vlastní společníky zvané Panisky (to je mladší Pany). Z bujarého průvodu se však někdy uchýloval na osamělá místa, hrát na svou pastýřskou flétnu a vzpomínat na krásnou Sýrinx. A těm, kdo ho rušili, naháněl hrůzu svým panickým křikem, z čehož mohla mezi pocestnými vznikat panika... (Sluší se možná poznamenat, že slovo „panic“ jazykově vůbec nesouvisí se skutky boha Pana, tedy ani s panikou).

Starý příběh ještě po staletích zaujal mnoho básníků i hudebních skladatelů. Z českých umělců slova zvlášť oslovil Jaroslava Vrchlic-

kého. Mystici v jeho jméně viděli symbol absolutna; řecky „pan“ znamená totiž „všechno“. Věta „Zesnul velký pan“ tak vlastně může znamenat konec něčeho, co přinese velký zlom. Římané si Pana ztotožnili s Faunem. Příběh o Panovi a Sýrinx chtěl možná také naznačit, že na kdysi milovanou bytost bychom možná po letech více vzpomínali, kdyby náš cit zůstal nenaplněný. Naše touha po něm by obraz milované či milovaného více vryla do paměti. Touha by věčně spočívala v našich vzpomínkách a možná by nás i posilovala. Jako bájná Sýrinx proměněná v ušlechtilý rákos. Právě v tom je skryto věčné poselství dávné báje.

THESEUS A ARIADNA

Theseus byl legendárním hrdinou athénské obce, který proslul řadou hrdinských skutků. Právě když přišel do Athén za otcem, chystala se vyplout na Krétu loď se sedmi jinochy a sedmi dívkami, kteří měli být předhozeni Minotaurovi, podivuhodné obludě, která byla napůl býk a napůl člověk. Plavba s vylosovanými oběťmi byla naplněním příšerné dohody mezi podrobenými Athény a vítězným krétským králem. Když se nalodovali nešťastníci na loď s černými plachtami, uprosil Theseus otce, aby směl odplout s obětovanými, že se pokusí nestvůru Minotaura zabít. Po vyloštění u krétských břehů Krétany ihned upoutal mladý Theseus, podoben spíše hrdému bohu než ponížené oběti. Královská dcera Ariadna se do něho zamilovala na první pohled a rozhodla se, že mu pomůže. Než vstoupil do labyrintu, bludiště chodeb, kde Minotaurus žil, vtiskla mu nepozorovaně do ruky klubko nití a meč. Theseus nití přivázal u vchodu a odvíjel ji z klubka. Minotaura se mu v těžkém zápase podařilo zabít a nití jemu a družině ukázala cestu z labyrintu ven. U vchodu již čekala toužící Ariadna a prchla s Theseem na loď. Cestou do Athén přenocovali na Naxu, kde Theseus spící Ariadnu proradně opustil. Proč se tak stalo, potrápilo už mnoho lidí, zejména umělců. Možná, že Theseus byl nevděčník, který pouze využil situace a Ariadna se mu vlastně vůbec nelíbila, nebo ji nechtěl přivést domů, protože byla dcerou přemožitele, který Athénám způsobil tolik zla... Možná také, že všechno nastražil Dionýsos, jemuž byl ostrov Naxos zasvěcen a který chtěl Ariadnu pro sebe. Každopádně se Ariadna ráno probudila sama a zjistila,

Zamilování, symbolická italská rytina ze 16. století

že byla oklamána a že ten, pro kterého riskovala život, opustila rodiče a vlast, zmizel. Zhrzené Ariadny se ujal velmi ochotně Dionýsos a pojal ji posléze za choť. Její šperk posadil na věčnou památku mezi souhvězdí, kde Ariadninu korunu vidíme dodnes. V příběhu také možná najdeme záblesk útěchy a poselství, že když vás opustí milovaná bytost, které jste obětovali všechno, že je tu pořád ještě šance, že se do vás zamiluje sám bůh...

A co se stalo s proradným Theseem? Ten potom vykonal ještě řadu velkých skutků, které ho zařadily mezi heroje a s osudem opuštěné Ariadny si hlavu nelámal. Ani on se však nevyhnul kruté ironii Erotoových střel či chcete-li, neviditelné ruky spravedlivého Osudu; jeho druhá manželka Faidra se pobláznila do jeho syna Hippolyta z prvního manželství a stala se tak příčinou synovy smrti. Faidra si poté vzala život, Theseus, který své ženě uvěřil proti vlastnímu synovi, tak přišel o manželku. Báje se stala jedním z nejběžnějších námětů na římských sarkofázích. Vzpomínáte, příběh jsme si připomenuli v souvislosti s Putifarkou...

ZEUS A ALKMÉNA

Příběh o Diovi a Alkméně, matce Heraklese, patří k těm méně známým. Jméno Alkména nepatří k těm, která figurují jako pojem v příslovích, i když jeho nositelka se stala hrdinkou několika tragédií i komedií od starověku po novověk. Poněkud kuriózní příběh lásky vládce bohů všemocného Dia a věrné manželky krále mykénského Amfitryóna nadchl Molièra, Kleista i Giraudoux. Pikantní je, že někdo v něm viděl cosi vrcholně smutného a bolestného a někdo frašku k popukání... Nuže, jak se to vlastně seběhlo? Alkména byla žena proslulá svou mravopoctností a věrností. Možná právě to na ní Dia dráždilo, že se do ní bezhlavě zamiloval a zkoušel všechno možné, aby jí získal. Sám vládce bohů se stal obětí žertů posla lásky Erota, o jehož někdy nepochopitelných rozmarech si čteme. Ani Diovi se však nepodařilo překonat mravní zábrany věrné a oddané ženy. Nakonec jí získal pořádnou lstí. Poslal jejího muže do boje, vzal na sebe jeho podobu a předstíral, že se musel vrátit. Alkména se tak milovala s Diem s manželovou podobou. Plodem této věrné nevěry (či nevěrné věrnosti) se nestal nikdo jiný než legendární silák Herakles. Ani ten